

Jordán, František

O příčinách rozkolu dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1957, vol. 6, iss. C4, pp. 120-140

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102640>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

FRANTIŠEK JORDÁN

O PŘÍČINÁCH ROZKOLU DÉLNICKÉHO Hnutí
V ČESKÝCH ZEMÍCH NA UMÍRNĚNÉ A RADIKÁLY

Dělnické hnutí v českých zemích prošlo v sedmdesátých letech minulého století obdobím značného organizačního a politického vzestupu. Dělnická třída v českých zemích se začala politicky organisovat. Vědecký socialismus zapustil v našem dělnickém hnutí trvalé kořeny. Na sjezdu v Neudorfu r. 1874 a v Břevnově u Prahy r. 1878 byly položeny základy první dělnické strany u nás. Dělnické hnutí se měnilo z živelného hnutí v organisovanou hnutí socialistické. Naše dělnická třída se vymanila z politické závislosti na buržoasii a učinila první krok na cestě organisovaného a uvědomělého boje proti kapitalismu, zahájila zápas za hospodářské, sociální a národní osvobození českého lidu, od jehož praporu se začala odklánět česká buržoasie.

Tento slibný organizační a politický vývoj dělnického hnutí v českých zemích, doprovázený také odpovídajícím ruchem ideologickým, byl vystřídán již v první polovině osmdesátých let minulého století vážnými rozpory v řadách mladé sociálně demokratické strany a dělnického hnutí vůbec, jež vyústily v otevřený rozkol dělnického hnutí na umírněné a radikály.

Starší literatura se buďto o zjištění příčin tohoto rozkolu nepokoušela, nebo je nedovedla objasnit. Ani novější marxistická literatura se s tímto nedostatkem buržoasní literatury nevyrovnala. Vznik rozkolu dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály vykládal se nahodile různým způsobem. V některých pracích se v něm vidělo přímé pokračování starých sporů mezi oportunisticko-nacionální frakcí Oberwinderovou a mezinárodně orientovanou revoluční stranou Scheuovou v rakouské sociální demokracii. Tyto spory bývají totiž některými historiky, podle mého názoru neprávem, označovány také za spor umírněných (stoupců Oberwinderových) a radikálů (stoupců Scheuových).¹ V jiných pracích se rozkol dělnického hnutí pokládal za výsledek sporů mezi jednotlivými skupinami, ke kterým došlo následkem persekuce dělnického hnutí v českých zemích vládou Taaffovou nebo vlivem radikálně anarchistické propagandy Mostovy. Často se vznik rozkolu vysvětloval „psychologicky“ jako výsledek zklamání a nespokojenosti části dělnictva s dosavadní taktikou a výsledky boje proti buržoasii a kapitalismu.² Vysvětlení příčin rozkolu, jak je podala dosavadní literatura a jak se v různých obměnách stále ještě traduje, je však jednostranné, neuspokojující.

Pokusíme se proto v tomto příspěvku ukázat na objektivní příčiny vzniku rozkolu dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály. Nepůjde nám při tom o konkrétní vyličení vzniku rozkolu, což bude nutné učinit ve zvláštní studii, nýbrž o zjištění jeho hlavních příčin, což má značný význam též pro studium vlastního vzniku, průběhu a povahy rozkolu i pro řešení jiných otázek dějin dělnického hnutí.

Prvním problémem, který při zkoumání příčin rozkolu dělnického hnutí na umírněné a radikály neodbytně vyvstává, je otázka: byl rozkol na umírněné a radikály v českých zemích jen nahodilý jev, vyvolaný vnějšími, nahodilými činiteli, či objektivní zákonitý proces v dějinách našeho dělnického hnutí, podmíněný objektivními příčinami? Byla to jen „národní“ záležitost českého dělnického hnutí, či to byla součást vývoje mezinárodního dělnického hnutí? Z odpovíme-li tuto otázku, vyvstane před námi druhý problém: které to byly příčiny a okolnosti, jež způsobily, že rozkol vznikl? V dalším výkladu se budeme zabývat nejprve první otázkou, a když ji v zásadě zodpovíme, přejdeme k rozboru druhého problému, k analýze vlastních objektivních a subjektivních příčin, které způsobily rozkol dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály.

*

Zkušenosti vývoje mezinárodního dělnického hnutí a jeho jednotlivých stran i učení klasiků marxismu-leninismu ukazují, že vznik vnitřních sporů a jejich překonávání v mezinárodním dělnickém hnutí i v jednotlivých dělnických stranách byl zákonitý důsledek vývoje kapitalismu a dělnických stran. Na to ukazují boje mezi proudhonisty, bakuninovci a marxisty v I. internacionále, eisenaušskými a lassallovci v Německu, fabiánci a sociálními demokraty v Anglii, narodníky a sociálními demokraty v Rusku, marxisty a revisionisty v sociálně demokratických stranách II. internacionály, vnitřní spory ve VKS(b) i současná diskuse v mezinárodním komunistickém hnutí. Intensita i charakter těchto vnitřních sporů v mezinárodním dělnickém hnutí a dělnických stranách nebyly vždy stejné. Byly místně i časově rozdílné. Avšak jejich periodický výskyt a shoda v tom, že v nich zpravidla šlo o boj marxismu proti rozličným oportunistickým nebo anarchistickým úchylnkám, je důkazem, že nevznikaly náhodně, nýbrž zákonitě. To neušlo pozornosti vůdcům mezinárodního dělnického hnutí a zakladatelům revolučního učení marxismu-leninismu. B. Engels již r. 1882 napsal v dopise Eduardu Bernsteinovi v souvislosti s bojem eisenaušských v Německu a guesdistů a possibilistů ve Francii: „Zdá se, že k a ž d a dělnická strana velké země se může vyvíjet jen vnitřním bojem v úplném souladu se zákony dialektického vývoje vůbec.“³ Také V. I. Lenin napsal v komentáři k pojednání levicového socialisty A. Pannekoeka „Taktické rozpory v dělnickém hnutí“,⁴ v němž se Pannekoek pokusil objasnit objektivní příčiny vnitřních rozporů mezi marxisty a oportunisty v dělnickém hnutí před první světovou válkou, že „úchytky od vládnoucí marxistické theorie a marxistické taktiky v dělnickém hnutí je možno pozorovat v různých formách a různých odstínech ve všech civilisovaných zemích již během více než půlstoletých dějin dělnického hnutí. Již z tohoto jediného faktu je jasné, že tyto úchytky (a tedy i rozpory z toho vznikající — pozn. F. J.) nelze objasňovat ani náhodami, ani chybami jednotlivých osob nebo skupin, ani působením národních zvláštností nebo tradic atd. Musí být hlubší příčiny, jež tkví v ekonomickém zřízení a charakteru rozvoje všech kapitalistických zemí a jež neustále vyvolávají tyto úchytky.“⁵ Podle Lenina byly úchytky a vnitřní spory v evropském dělnickém hnutí zákonitým projevem vývoje kapitalismu a dělnických stran. Měly objektivní kořeny. Byly vyvolávány zejména protikladným hospodářským a sociálním vývojem kapitalismu v jednotlivých zemích a různých oblastech národního hospodářství, ustavičným růstem a rozvojem dělnického hnutí a v neposlední řadě i působením buržoasních ideologií a vládnoucích tříd na dělnické hnutí a jeho strany.⁶

Z toho všeho vyplývá, že rozkol dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály v osmdesátých letech minulého století nelze pokládat za jev nahodilý, vyvolaný jen subjektivními nebo vnějšími příčinami, jak se domnívala starší literatura, nýbrž že je třeba ho považovat za jev zákonitý. V tom nás utvrzuje i ta skutečnost, že rozkol dělnického hnutí v českých zemích nebyl izolován, neboť ve stejné době těžce postihl dělnické hnutí v celém Rakousku-Uhersku a souvisel úzce s podobným vývojem mezinárodního dělnického hnutí, v němž po zániku I. internacionály koncem sedmdesátých let minulého století zesílily vnitřní spory mezi marxisty a různými skupinami směru oportunistického a anarchistického. To však neznamená, že by rozkol dělnického hnutí v českých zemích byl pouhým ohlasem rakouského a mezinárodního dělnického hnutí. V dějinách sice dochází k recepci některých jevů, ovšem teprve tehdy, když se pro ni vytvoří vhodné domácí podmínky, které vtiskují recipovaným jevům vnějším svérázný, specifický charakter. Nejinak tomu bylo i v případě našeho rozkolu. Při naznačené souvislosti s rakouským a mezinárodním dělnickým hnutím měl rozkol na umírněné a radikály v českých zemích hluboké kořeny sociální, politické a gnoseologické, které vyrůstaly z podmínek a vnitřních protikladů hospodářského a sociálního vývoje kapitalismu v českých zemích, politických a třídních poměrů v Rakousku a samého rozvoje českého, rakouského i mezinárodního dělnického hnutí.

Proto také, abychom objasnili zákonitost vzniku rozkolu dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály v osmdesátých letech minulého století a zjistili jeho skutečné příčiny, musíme zkoumat vývoj našeho dělnického hnutí v úzké souvislosti s hospodářským a společenským vývojem kapitalismu v českých zemích, politickými a třídními poměry v Rakousku i celkovým vývojem rakouského a mezinárodního dělnického hnutí, obzvláště jeho jednotlivými ideologickými proudy, v osmdesátých letech minulého století i v době těsně předcházející a následující.

Osmdesátá léta minulého století byla ve vývoji dělnického hnutí v českých zemích po stránce ekonomickosociální i politické dobou přechodnou. V českých zemích vrcholil vývoj kapitalismu volné soutěže a začínal přechod od kapitalismu k imperialismu.⁷ Přechod od kapitalismu volné soutěže k imperialismu nebyl vyhraněnou samostatnou ekonomickosociální formací, i když se v poslední době vyděluje z kapitalismu volné soutěže jako zvláštní období vývoje kapitalismu. Bylo to přechodné období, v němž se uplatňovaly ještě zákonitosti kapitalismu volné soutěže a v němž se zároveň začínaly projevovat a postupně silit tendence k monopolisaci kapitálu, aniž však monopolistické rysy kapitálu ve výrobě a hospodářství převládly.⁸

Následkem toho byla i hospodářská situace v českých zemích v osmdesátých letech minulého století velmi složitá. Na jedné straně začal po překonání hluboké krise a dlouhé deprese sedmdesátých let minulého století nový vzestup průmyslové výroby, který byl doprovázen zesílenou centralisací a koncentrací kapitálu, postupující mechanisací a monopolisací výroby. Na druhé straně byl hospodářský vývoj narušován chronickou krizí zemědělské výroby a přechodnou cyklickou krizí v průmyslu, která zdaleka nenabyla takové síly a rozsahu jako velká hospodářská krise sedmdesátých let, ale postihla silně některá průmyslová odvětví, na př. cukrovarnictví, strojírenství a textilní průmysl. Tato hospodářská situace osmdesátých let ve spojení s následky velké hospodářské krise a deprese sedmdesátých let projevila se výrazně i ve vývoji skladby a třídních poměrů soudobé společnosti.

Podle výsledků sčítání lidu v Rakousku z r. 1869, 1880 a 1890 vzrostl v sedmdesátých a osmdesátých letech v českých zemích silně počet obyvatelstva i hustota jeho osídlení. České země, přestože vykazovaly v této době největší procento emigrace ze všech zemí Rakouska, zaujímaly v počtu, přírůstku i hustotě obyvatelstva přední místo v Rakousku.⁹

Vzrůst obyvatelstva v českých zemích v letech 1869—1880 a 1880—1890 byl doprovázen silným přesunem obyvatelstva ze zemědělství do průmyslu, obchodu, dopravy a jiných odvětví povolání. Nejsilněji se projevilo tento přesun obyvatelstva ve Slezsku, kde během osmdesátých let minulého století počet obyvatelstva živícího se prací v průmyslu převýšil počet obyvatelstva zaměstnaného v zemědělství a lesnictví (v obou případech počítáno i s příslušníky). V Čechách se poměr obyvatelstva zaměstnaného v zemědělství a průmyslové výrobě (i s příslušníky) skoro již vyrovnal. Jen na Moravě zůstával počet osob zaměstnaných v zemědělství a lesnictví stále ještě daleko vyšší nežli počet osob zaměstnaných v průmyslové výrobě. I zde však přibývalo osob zaměstnaných v průmyslu v uvedené době více než osob zaměstnaných v zemědělství, což je důkazem stejné vývojové tendence v zaměstnání a pohybu obyvatelstva jako ve Slezsku a v Čechách.¹⁰

Podle zjištění rakouské statistiky převyšovalo v některých oblastech českých zemí obyvatelstvo zaměstnané v průmyslu již znatelně obyvatelstvo zemědělské. Ve Slezsku, praví se ve statistice, vtiskoval průmysl zemí již v osmdesátých letech minulého století celkový ráz. Zemědělství tu převažovalo nad průmyslem již jen výjimečně. V Čechách mělo průmyslové obyvatelstvo převahu nad zemědělským zejména ve dvou velkých průmyslových oblastech: ve středních a severních Čechách. Na Moravě byl průmysl ve srovnání s Čechami a Slezskem ještě málo vyvinut. Jak v oblasti obchodní a živnostenské komory v Brně, tak i v oblasti obchodní a živnostenské komory v Olomouci převažovalo zemědělské obyvatelstvo nad průmyslovým. Výjimku tu tvořila jen městská průmyslová centra. V poměru k ostatním zemím Rakouska byla však Morava i po této stránce nad celorakouským průměrem.¹¹

Tento pohyb a rozmístění obyvatelstva v českých zemích byl výsledkem silného průmyslového rozvoje českých zemí a svědectvím jejich významného postavení v celém Rakousku. Bylo-li r. 1890 Rakousko ještě zemědělským a značně zaostalým státem,¹² české země byly již silně průmyslové a s výjimkou Moravy nabývaly tvářnosti zemí průmyslové agrárních. Přitom se však vytvářely následkem nerovnoměrnosti a protikladnosti kapitalistického vývoje, která se nezmenšovala, nýbrž přirostovala, v českých zemích jako v celém Rakousku značné rozdíly v hospodářském a sociálním vývoji jednotlivých zemí a oblastí. Platí to nejenom o Moravě ve srovnání s Čechami a Slezskem, nýbrž i o některých oblastech uvnitř českých zemí. Vedle oblastí hospodářsky velmi pokročilých, existovaly oblasti více méně zaostalé.¹³ Toto zjištění má velký význam i pro studium dějin dělnického hnutí. Nerovnoměrnost vývoje českých zemí a zaostalost některých oblastí byla totiž vedle vlastních protikladů kapitalistického vývoje trvalým zdrojem chyb a nedostatků v celkově vzestupné tendenci vývoje našeho dělnického hnutí.¹⁴

Změny ve způsobu zaměstnání obyvatelstva v českých zemích v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století svědčí však také nepřímě o důležitých změnách v třídní struktuře kapitalistické společnosti. Rakouská úřední statistika sice nedovoluje, abychom si na jejím základě učinili absolutně přesný obraz o změnách probíhajících v této době v třídní struktuře kapitalistické

společnosti v českých zemích.¹⁵ Než na druhé straně nemůže ani ona zastřít základní tendenci třídního vývoje v tehdejší kapitalistické společnosti, který se vyznačoval, jak se pokusíme dále doložit, silným rozkladem maloburžoasních vrstev ve městech i na vesnici a zvýšenou proletarisací obyvatelstva, což bylo způsobeno hospodářskou krizí i zesílenou koncentrací výroby v zemědělství a průmyslové výrobě.

Na silný průběh třídní diferenciace rolnictva na české vesnici v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století poukázali již ve svých studiích J. Purš a J. Křížek.¹⁶ Jejich závěry o zesíleném průběhu třídní diferenciace na vesnici a o vzrůstající koncentraci pozemkového vlastnictví, respektive o drobení zemědělské půdy potvrzují i výsledky rakouské statistiky. Podle jejího zjištění poklesl v letech 1869—1890 v českých zemích počet samostatných zemědělců. Ve Slezsku jich ubylo absolutně. V Čechách sice samostatných zemědělců v této době přibýlo, avšak méně, než činil poměrný přírůstek obyvatelstva, což znamená, že jich ubylo relativně. Jenom na Moravě přibýlo v té době samostatných zemědělců více, než činil poměrný přírůstek obyvatelstva, tedy absolutně.¹⁷ Ani úbytek samostatných zemědělců ve Slezsku a v Čechách, ani přírůstek samostatných zemědělců na Moravě v letech 1869—1890 nelze vysvětlit jinak než průběhem třídní diferenciace rolnictva na české vesnici, který byl vyvolán zesílenou koncentrací pozemkového vlastnictví na jedné straně a drobením zemědělské půdy na straně druhé, jak byli nuceni přiznat sami rakouští statistikové.¹⁸

V průmyslové výrobě byl rakouskou statistikou v letech 1869—1890 zaznamenán v českých zemích vzrůst osob samostatně činných. Na základě toho dospěli rakouští statistikové k závěru, že v průmyslové výrobě probíhala po stránce sociální v osmdesátých letech minulého století opačná tendence než v zemědělství.¹⁹ Jejich závěry jsou však založeny jen na vnější analýze, jakémsi optickém klamu, a proto neobstojí. Vzrůst osob samostatně činných v průmyslové výrobě, jak dále ukážeme, naprosto totiž nepopírá, nýbrž potvrzuje, že i v průmyslové výrobě a obchodu pokračoval v osmdesátých a devadesátých letech minulého století rozklad průmyslové malovýroby, řemesel a živností. Zcela průkazně to potvrzují statistické výkazy obchodních a živnostenských komor v českých zemích. Z nich se o přeme o zprávy OŽK v Opavě, jejíž obvod zahrnoval tehdy nejprůmyslovější českou zemi Slezsko, a o zprávy OŽK v Brně, v jejímž obvodu bylo kromě průmyslu silně zastoupeno i zemědělství. To znamená, že doklady z těchto dvou oblastí mohou sloužit jako spolehlivý důkaz obecné vývojové tendence průmyslové malovýroby a ostatních živností v českých zemích.

Podle statistických zpráv OŽK v Opavě z let 1870—1895 a OŽK v Brně z let 1851—1897 jeví se na první pohled v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století ve vývoji průmyslových a ostatních živností v českých zemích kolísavá tendence: velký úpadek živností i samostatných živnostníků v období hospodářských krizí, a to hlavně v sedmdesátých letech minulého století, a nový vzestup celkového počtu živností i samostatných živnostníků v osmdesátých letech minulého století, který pokračuje i v letech devadesátých. Tento pozvolný vzestup celkového počtu živností souvisel s oživením výroby v osmdesátých letech minulého století a s počátkem nové konjunktury v letech devadesátých.²⁰

Tato výsledná data, potvrzující průkazně silný úpadek průmyslové malovýroby a ostatních živností v sedmdesátých letech minulého století v českých

zemích, daleko ještě nevystihují složitou a strastiplnou pouť upadající průmyslové malovýroby a živnostenského podnikání v osmdesátých letech minulého století, o které barvitě hovoří četné nářky a stížnosti řemeslníků a živnostníků z té doby.²¹ My ji doložíme sice suše, ale průkazně statistickými čísly OŽK Brno a jinými údaji. Podle zpráv OŽK Brno, které obsahují kromě celkových údajů i údaje o vývoji průmyslových (výrobních), obchodních a hostinských živností, byl v osmdesátých a devadesátých letech minulého století velký rozdíl ve vývoji průmyslových (výrobních), obchodních a hostinských živností jako celku i ve vývoji jednotlivých živností všech těchto tří kategorií. Při postupném růstu celkového počtu živností v osmdesátých a devadesátých letech minulého století ubývalo totiž v obvodu OŽK Brno průmyslových živností v poměru k živnostem obchodním a hostinským i k celkovému počtu živností. Stav některých živností se podstatně neměnil, což se rovnalo při celkovém růstu výroby, počtu živností a obyvatelstva jejich relativnímu úpadku. Jiných živností, obzvláště textilních, i v osmdesátých letech minulého století prudce ubývalo, takže lze hovořit o jejich úplném rozkladu.²² Další živnosti, i když zaznamenaly v uvedené době početní vrůst, ztrácely svůj původní výrobní charakter a měnily se v pomocnou výrobu, opravárny nebo služby obyvatelstvu a velkému průmyslu. Bylo tomu tak ku příkladu u živností zámečnických a stolařských. Mnoho nových živností zakládaných v poslední třetině 19. stol. bylo tohoto druhu. Mnohá v českých zemích silně rozšířená a proslulá řemesla (krejčovské, obuvnické, rukavičkářské, textilní a j.) ztrácela v osmdesátých letech minulého století, pokud ho neztratila již dříve, svůj samostatný výrobní charakter a stávala se nebo již byla domáckou výrobou, ovládanou kapitalistickými obchodníky a průmyslníky. V ní dříve samostatní mistři, uchovávající si zčásti navenek svou samostatnost, klesali nebo již klesli na úroveň námezdního dělnictva.²³ I v živnostech obchodních a hostinských byl v osmdesátých letech minulého století zaznamenán citelný úpadek starých živností. Byl však vyvážen zakládáním živností nových.²⁴

Analysovali jsme převážně jen jednu stránku rozkladného procesu živností a průmyslové malovýroby, totiž kvantitativní, protože pro kvalitativní není v uvedené době dosud dostatek přístupných údajů o rozdělení živností podle velikosti, strojního vybavení, počtu zaměstnanců a pod., jejichž analýza by teprve hlouběji objasnila jakost a hloubku rozkladného procesu průmyslové malovýroby a živnostenského podnikání v poslední třetině 19. stol. Přesto však z uvedených dokladů jasně vyplývá, že v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století docházelo v českých zemích k silnému rozkladu nejen zemědělské, nýbrž i průmyslové malovýroby, jejímž důsledkem byla zesílená třídní diferenciaci maloburžoasních vrstev ve městech a na vesnici a růst proletariátu. Upadající příslušníci maloburžoasních vrstev ve městech a na vesnici nacházeli jenom zčásti zaměstnání jako samostatní podnikatelé. Z velké části klesali do řad průmyslového proletariátu a stávali se námezdními dělníky.

Dalším důležitým rysem hospodářského a třídního vývoje v osmdesátých letech minulého století v českých zemích, který souvisel s uvedenými hospodářskými i společenskými proměnami této doby, byl růst proletariátu a s ním i jeho vykořisťování.²⁵ Dělnictvo v českých zemích trpělo v sedmdesátých a osmdesátých letech všemi bolestmi kapitalismu volné soutěže. Ještě se nezotavilo z následků velké hospodářské krise sedmdesátých let a již bylo po krátkém oživení výroby postiženo novou krizí osmdesátých let. Následkem

krise, přílivu žen, venkovských a maloburžoasních vrstev do průmyslu trpěla značná část průmyslového proletariátu přechodnou i chronickou nezaměstnaností, nízkými mzdami a různými formami vykořisťování. Hojně byly rozšířeny otevřené formy vykořisťování dělnictva: vysoká pracovní doba, práce o nedělích a svátcích, práce dětí, žen a mladistvých — a to i po vydání zákona o zavedení normální 11hodinové pracovní doby, o zákazu práce o nedělích a svátcích, o zákazu práce dětí a o omezení práce žen a mladistvých r. 1885 —, akordní práce, různé druhy pokut a trestů, vyplácení mezd v potravinách a nápojích atd. Kromě otevřených forem vykořisťování dělnictva se však v osmdesátých letech začínaly v souvislosti s postupující mechanisací a koncentrací výroby uplatňovat ve větší míře také skryté formy vykořisťování námezdních pracovních sil zvyšováním produktivity a intenzity práce. Naprosto nedostatečné bylo sociální zabezpečení dělnictva v případě nemoci, úrazu, invalidity a stáří. Zákon o zavedení nemocenského a úrazového pojištění pro dělnictvo byl vydán teprve r. 1888. Hospodářské, sociální i kulturní poměry převážné části dělnictva byly tedy v osmdesátých letech velmi neutešené. Zvláště zlé bylo, nepřehlídíme-li k velmi početné kategorii zemědělského dělnictva, postavení horníků, textilních dělníků a velké armády domáckých dělníků. Poslední byli konkurencí velkovýroby a postupující mechanisací odsouzeni k trvalému živoření a postupnému odumírání.²⁶

Postupující rozklad maloburžoasních vrstev ve městech a na vesnici, vzrůstající počet průmyslového proletariátu a jeho zvýšené vykořisťování v sedmdesátých a osmdesátých letech vytvářely na jedné straně příznivé podmínky pro další rozvoj dělnického hnutí, na druhé straně však příliv maloburžoasních a venkovských vrstev do řad dělnického hnutí, trvalá bída a špatné postavení některých kategorií dělnictva vytvářely v dělnickém hnutí sociální basi pro šíření dělnické třídy nepřátelských ideologií směru oportunistického a zvláště anarchistického, které se stávaly zdrojem vzájemného nesouladu a vnitřních rozporů v dělnickém hnutí. To byl — možno říci — sociální základ rozkolu. Jestliže jsme se při jeho rozboru zdrželi poněkud déle, bylo to nikoli proto, že bychom mu přisuzovali rozhodující význam, ale především proto, abychom tento proces, který objektivně vytvářel podmínky pro vznik vnitřních sporů a rozkolu v dělnickém hnutí českých zemích, konkrétně doložili.

Toto velmi důležité zjištění pro pochopení objektivních podmínek a zákonitostí rozkolu dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály však samo o sobě nestačí k úplnému objasnění příčin vnitřních sporů a rozkolu našeho dělnického hnutí. Vždyť rozklad maloburžoasních vrstev, působení buržoasních ideologií na dělnické hnutí a růst dělnické třídy za kapitalismu byly průvodními jevy celého kapitalistického vývoje. Jejich působením za účasti jiných zdrojů vysvětlíme si zákonitě šíření svépomočných a buržoasně nacionálních myšlenek v našem dělnickém hnutí koncem šedesátých a začátkem sedmdesátých let, spory mezi oportunisticko-nacionálním křídlem Oberwinderovým a internacionálně revolučním směrem Scheuovým v rakouském dělnickém hnutí v sedmdesátých letech a rozšíření buržoasního nacionalismu, reformismu a revisionismu v našem a mezinárodním dělnickém hnutí koncem 19. a začátkem 20. století. Musely tedy ke vzniku rozkolu dělnického hnutí v českých zemích v osmdesátých letech minulého století přispět kromě těchto objektivních podmínek ještě okolnosti jiné.

Jednou z nich byl sám stav a vývoj našeho dělnického hnutí. „Jednou z nehlubších příčin vyvolávajících periodické taktické rozpory je sám růst

dělnického hnutí. Neměří-li se toto hnutí měřítkem jakéhosi fantastického ideálu a pokládá-li se za praktické hnutí obyčejných lidí, je jasné, že přivádění nových a nových „rekrutů“, přitahování nových vrstev pracující masy musí býtí nutně doprovázeno kolísáním v oblasti theorie a taktiky, opakováním starých chyb, dočasným návratem k zaostalým názorům a zastaralým způsobům atd.“²⁷ I když se tato Leninova analýsa vztahuje především na vývoj mezinárodního dělnického hnutí na začátku 20. stol., má obecnou platnost. Platí tím spíše pro vývoj dělnického hnutí v českých zemích v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století, které zaznamenalo v sedmdesátých letech, jak již bylo uvedeno, velký vzestup, ale přes všechny své úspěchy bylo teprve na počátku uvědomělého a organizovaného hnutí.

Byla-li organizační, politická a theoretická vyspělost dělnického hnutí v českých zemích v sedmdesátých letech minulého století ve starší literatuře silně podceňována, byl naproti tomu vývoj našeho dělnického hnutí ve většině nových prací líčen jako jednoznačný a nepřetržitý řetěz úspěchů bez chyb a nedostatků. Úroveň našeho dělnického hnutí po stránce organizační, politické a ideologické se přeceňovala. Nepřihlíželo se dosti k těžkým podmínkám vývoje dělnického hnutí v této době a k jeho vnitřní složitosti. Za této situace bylo těžké pochopit a vysvětlit, proč najednou v osmdesátých letech došlo k tak vážné krizi, která vedla až k hlubokému rozkolu a způsobila našemu dělnickému hnutí vážné škody. Neprávem se však tato krize pokládala opět za jednoznačný úpadek dělnického hnutí v českých zemích, z něhož bylo dělnické hnutí vyvedeno teprve sjezdem hainfeldským. Jak jsme již při jiné příležitosti ukázali, naše dělnické hnutí mělo v osmdesátých letech již dosti sil, aby tuto krizi překonalo a učinilo ve svém vývoji další krok vpřed.²⁸

Aniž bychom podceňovali organizační, politický a ideologický vývoj dělnického hnutí v českých zemích v sedmdesátých letech minulého století, jak se to dalo v buržoasní historiografii, nebo na ně chtěli klást měřítko leninských organizačních, politických a ideologických principů, které byly vypracovány teprve koncem 19. stol. a zač. 20. stol. na základě zkušenosti vývoje dělnického hnutí nejen ruského, nýbrž i mezinárodního, musíme vidět, že naše dělnické hnutí při svém velkém vzestupu v sedmdesátých letech mělo ještě celou řadu slabín a nedostatků, které byly přirozeným původcem jeho mladosti, malé zkušenosti, neustálého rozvoje a některých zvláštností vývoje v českých zemích a v Rakousku.

Organisace dělnického hnutí v českých zemích byla v sedmdesátých letech vzhledem ke značnému počtu dělnictva ještě poměrně slabá a málo vytříbená. V době mezi neudörfelským sjezdem rakouské sociální demokracie a břevnovským sjezdem československé sociální demokracie byly v českých zemích položeny základy odborového hnutí a samostatné dělnické strany. Tím byl učiněn jistě významný krok kupředu v organizačním a politickém vývoji dělnického hnutí. Rozdíl mezi odbory, vzdělávacími spolky a vlastní politickou organizací nebyl však ještě přesně vymezen. K organizačnímu a kompetenčnímu rozlišení odborové organisace a strany došlo v českých zemích značně později, teprve v devadesátých letech. Sociálně demokratická strana byla v sedmdesátých letech poměrně slabá. Skládala se z nečetných politických a mnohem početnějších odborových a vzdělávacích dělnických spolků, které sdružovaly kromě uvědomělých socialistických dělníků také značný počet dělnictva ještě málo uvědomělého, velmi často i řemeslníky a malovýrobce, kteří byli buďto ještě silně ovládnáni maloburžoasními názory.

nebo snadno podléhali názorům a tendencím nesocialistickým. Vlastních politických organizací sociálně demokratických, t. zv. sekcí, k jejichž zakládání vybízel sjezd rakouské sociální demokracie v Atzgersdorfu a ustavující sjezd československé sociální demokracie v Břevnově, bylo koncem sedmdesátých let v českých zemích ještě málo a měly málo členů.²⁹ Velká část dělnictva nebyla ještě vůbec organizována. Svým postavením a vzrůstající se agitací sociální demokracie bylo i toto dělnictvo přitahováno do řad dělnického hnutí, ale zároveň snadno podléhalo živelnosti a vlivu buržoasie. A to bylo možné tím spíše, že dělnické hnutí v českých zemích mělo při nesporném ideologickém vzestupu, který byl důsledkem pronikání marxismu, i četné slabiny a nedostatky. Kromě toho buržoasní a maloburžoasní ideologie pronikala v této době do dělnického hnutí nikoli jen v otevřené, zjevné formě, nýbrž také pod rouškou marxismu.

Vědecký socialismus zapustil v dělnickém hnutí českých zemí již v sedmdesátých letech trvalé kořeny a stával se v něm vládnoucí ideologií. Pronikání marxismu do našeho dělnického hnutí, i kdž bylo provázeno celkovým vzestupem politické úrovně a aktivity sociální demokracie i celého dělnického hnutí, bylo dlouhodobým procesem. Nedálo se přímočaře, mechanicky, nýbrž postupovalo v souladu s objektivními hospodářskosociálními podmínkami, s celkovým vývojem dělnického hnutí i jinými zvláštními poměry té které země. Jak ukázal V. I. Lenin, rozšíření marxismu mohlo být provázeno nejen zvýšením, nýbrž v jisté fázi vývoje i jistým poklesem theoretické úrovně dělnického hnutí.³⁰ České země vytvořily v tomto směru žádnou výjimku. Byly spíše dokladem velmi svérázného způsobu šíření marxismu a ideologie dělnického hnutí již od sedmdesátých let minulého století.

Šíření marxismu v českých zemích a jeho splývání s dělnickým hnutím vyznačovalo se, jak v poslední době naznačil J. Dubský,³¹ některými zvláštnostmi a specifickými rysy. Na rozdíl od zemí klasického marxismu, Německa a Ruska, ale i některých jiných zemí, ku příkladu Polska, Bulharska a Srbska, kde se šíření a tvůrčího rozvíjení marxismu účastnila rozhodujícím způsobem revoluční inteligence, jejímž prostřednictvím se marxistická theorie šířila k nejuvědomějším a nejschopnějším dělníkům, kteří se pak podíleli záslužným způsobem na propagaci a rozvíjení marxismu v širokých vrstvách proletariátu, v českých zemích chyběl zvláště z počátku při recepci a šíření marxismu v dělnickém hnutí jeden ze základních článků tohoto procesu — revoluční inteligence. Příčinou toho byla hlavně slabost a rozkolísanost české buržoasní demokracie, z jejichž řad nikdo, české radikální demokraty nevyjímaje, na rozdíl od německé, ruské, ale i polské, bulharské či srbské, nenašel až do konce 19. stol. cestu k marxismu a dělnickému hnutí. Tento specifický průběh pronikání marxismu v českých zemích vedl k silné deformaci procesu splývání dělnického hnutí se socialismem a odrazil se, sedmdesátými lety počínaje, výrazně, ale do značné míry negativně, v rozvoji marxismu a dělnického hnutí vůbec.³²

Hlubší znalost vědeckého socialismu v českých zemích byla v sedmdesátých a osmdesátých letech omezena na poměrně úzký kruh vyspělých dělníků, průkopníků socialismu, a omezovala se převážně jen na jednu stránku marxismu, totiž na znalost základních politických a ideologických principů marxismu, kdežto stránka theoretická, filosofická a ekonomická u nich silně zaostávala.³³ V širokých vrstvách proletariátu, sociálně a ekonomicky velmi zaostalých, byl marxismus jako vědecký světový názor a metoda politic-

kého boje dělnické třídy ještě málo znám a rozšířen, nehledíc k tomu, že se řady dělnické třídy neustále doplňovaly, jak již bylo uvedeno, novými „rekruty“ z řad venkovského obyvatelstva a maloburžoasie, kteří do dělnického hnutí neustále vnášeli pozůstatky maloburžoasního myšlení a zastaralých návyků.

Vědecký socialismus v českých zemích byl kromě toho v této době a nannoze i později znám a rozšiřován nikoli jen z přímého studia děl zakladatelů vědeckého socialismu, nýbrž velmi často byl poznáván až z druhé ruky, prostřednictvím cizím, zejména německým. To bylo příčinou, že se pod rouškou marxismu šířily a ujímaly v dělnickém hnutí českých zemí i škodlivé theorie lassallismu a od konce sedmdesátých let také anarchismu.

Theoretické zaostávání dělnického hnutí v českých zemích, k němuž docházelo již v sedmdesátých letech přes celkový organizační, politický a ideologický vzestup našeho dělnického hnutí a přes prokázanou znalost základních politických principů marxismu našimi průkopníky socialismu, působilo v sedmdesátých a zvláště osmdesátých letech dělnickému hnutí českých zemí i celého Rakouska jistě potíže zvláště při praktické aplikaci obecných zásad a pouček marxismu na dané hospodářské, společenské a politické poměry, které byly úmocňovány složitou hospodářskospolečenskou, politickou a národnostní situací v Rakousku-Uhersku, tak odlišnou od jiných zemí. Tyto zásady se velmi často přejímaly z vyspělejších evropských zemí, odlišných v mnohém svou strukturou a spolu se zkušenostmi mezinárodního dělnického hnutí se uplatňovaly mechanicky bez náležitého tvůrčího zpracování a přizpůsobení odlišným podmínkám a potřebám domácím. Nelze se proto divit, že z toho všeho vznikaly již v sedmdesátých letech v dělnickém hnutí českých zemí i celého Rakouska v některých otázkách politického boje a ideologie dělnické třídy nejasnosti, rozdílné názory a vnitřní rozpory.

Zvláště se to projevilo ve dvou otázkách: otázce národnostní a otázce taktiky dělnického hnutí, které úzce souvisely nejen s praktickou činností mladé sociálně demokratické strany, nýbrž i s naznačenou ideologickou úrovní dělnického hnutí v českých zemích a celém Rakousku. Docházelo-li v těchto otázkách v rakouském dělnickém hnutí k vážným rozporům již v sedmdesátých letech, aniž tyto rozpory hlouběji zasáhly dělnické hnutí v českých zemích, stala se otázka taktiky ve spojení s některými jinými otázkami praktické i theoretické povahy předmětem nových vážných rozporů v osmdesátých letech a přímým podnětem rozkolu dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály.

K tomu, že se právě tato otázka stala podnětem a pak i předmětem vnitřních sporů a rozkolu v českém a rakouském dělnickém hnutí, přispěla značně změna v postupu a taktice rakouské vlády a vládnoucích tříd vůči dělnické třídě a dělnickému hnutí. Jak známo, r. 1879 padla v Rakousku liberální vláda a nastoupila nová klerikálně aristokratická, reakční vláda Taaffova. Tato vláda zostrčila silně persekuci dělnického hnutí v českých zemích a celém Rakousku. Nástup reakční Taaffovy vlády a persekuci dělnického hnutí v Rakousku v osmdesátých letech nelze ovšem pokládat za vlastní příčinu rozkolu dělnického hnutí v českých zemích, jak se často soudí. Nelze však na druhé straně popírat, že by nový postup Taaffovy vlády vůči dělnictvu ke vzniku vnitřních rozporů a rozkolu v dělnickém hnutí nebyl přispěl. V. I. Lenin v citované již stati o vnitřních rozporech v evropském dělnickém hnutí praví, že „neobyčejně vážnou příčinou, jež způsobuje rozpory mezi

příslušníky dělnického hnutí, jsou změny v taktice vládnoucích tříd vůbec a buržoasie zvláště. Kdyby taktika buržoasie byla stále stejná nebo při nejmenším jednotvárná, dělnická třída by se rychle naučila odpovídat na ni právě takovou stejnou nebo jednotvárnou taktikou. Ve skutečnosti vytváří buržoasie ve všech zemích dva systémy vlády, dvě metody boje za své zájmy a na obranu svého panství, při čemž se tyto dvě metody hned střídají, hned se navzájem prolínají v rozličných kombinacích. První metoda je metoda násilí, metoda odporání všech ústupků dělnickému hnutí... Druhá je metoda ‚liberalismu‘, kroků směrem k rozvinutí politických práv, směrem k reformám, ústupkům atd.³⁴

Taaffova vláda, reprezentující konservativní kruhy české a rakouské průmyslové buržoasie a velkostatkářů, použila vůči dělnickému hnutí nové taktiky. Aby zlomila sílící hnutí proletariátu a stoupající vliv sociální demokracie, oč se marně pokoušely dřívější liberální vlády, sáhla za podpory reakčních kruhů vládnoucí buržoasie v Rakousku podle vzoru německého kancléře Bismarcka ke kombinované taktice násilí a demagogické politiky nepodstatných ústupků t. zv. „sociálních reforem“ (zákon o ustanovení živnostenských inspektorů 1883, zákon o hornickém pojištění 1884, stanovení normální pracovní doby 1885, atd.). Tento nový postup vlády vůči dělnickému hnutí kladl zvýšené nároky na strategii a taktiku dělnického hnutí. Vyžadoval od sociální demokracie a dělnického hnutí v českých zemích obezřetného postupu a pružné taktiky, odpovídající složitým hospodářsko-sociálním podmínkám a nové politické situaci v Rakousku, a schopné čelit otevřené persekuci i „reformní“ politice Taaffovy vlády. Z důvodů již uvedených nedovedla mladá a málo zkušená sociálně demokratická strana a dělnické hnutí v českých zemích i v Rakousku tuto správnou taktiku včas rozpoznat a najít. Stalo se tak zvláště proto, že značná část dělnictva v Rakousku a v českých zemích podlehla dočasně nesprávné, t. zv. radikální taktice, jejíž proniknutí mezi dělnictvo bylo v úzké souvislosti s vývojem mezinárodního dělnického hnutí.

Jak již bylo poznamenáno, rozšířily se koncem sedmdesátých let minulého století po zániku I. internacionály v mezinárodním dělnickém hnutí silné oportunistické a anarchistické tendence, které vedly k novým sporům v dělnickém hnutí mnoha evropských i zámořských zemí. Dokladem toho byly nové spory mezi anarchistickou frakcí Mostovou a vedením německé sociální demokracie, mezi guesdisty a possibilisty ve Francii, mezi marxisty a různými skupinami oportunistického nebo anarchistického směru v dělnickém hnutí pokročilých i zaostalých zemí západní Evropy a Spojených států amerických v osmdesátých letech minulého století. V Rusku se v téže době velmi rozmohlo sociálně revoluční hnutí narodnické, které částečně zasáhlo i mladé dělnické hnutí polské.³⁵ Tento vývoj mezinárodního dělnického hnutí se odrazil specifickým způsobem i ve vývoji dělnického hnutí v Rakousku a v českých zemích oživením tendencí rázu oportunistického a zvláště radikálněanarchistického, pro něž se tu vytvářely, jak již bylo zdůrazněno, příhodné objektivní i subjektivní podmínky. Zvláště silně zapůsobil v tomto směru na dělnické hnutí v českých zemích ohlas vnitřních sporů a radikálně anarchistické propagandy Mostovy v německé sociální demokracii a částečně také příklad ruského sociálně revolučního hnutí narodnického.

V německém dělnickém hnutí, s nímž mělo dělnické hnutí v Rakousku i v českých zemích velmi těsné styky již od svých socialistických počátků,

došlo brzy po vydání Bismarckových protisocialistických zákonů v roce 1878 k vážným rozporům mezi vedením německé sociální demokracie v čele s Bebelem a Liebknechtem a bývalým říšskoněmeckým sociálně demokratickým poslancem Janem Mostem, který emigroval do Londýna. Vedení německé sociálně demokratické strany kladlo totiž i po zavedení protisocialistických zákonů v Německu, které postavily německou sociální demokracii mimo zákon, důraz na využití posledních možností legální činnosti, které skýtalo německé sociální demokracii zastoupení v parlamentu a všeobecné volební právo dělnictva. Po jistém váhání začalo však vedení německé sociální demokracie provádět mezi německým dělnictvem také účinnou ilegální agitaci a propagandu, směřující k pozvednutí ideologické úrovně dělnického hnutí, k upevnění jeho organizace a k obnově politických práv dělnictva. To byla taktika, nehledě k jistému kolísání a oportunistismu některých skupin v německé sociální demokracii, v podstatě správná, protože odpovídala daným podmínkám vývoje kapitalismu i politické situaci v Německu. Most naproti tomu navrhoval, aby se německá sociální demokracie vzdala jakékoli legální politické činnosti a vytvořila v Německu tajnou organizaci dělnictva, která by rozvinula ilegální propagandu k přípravě revoluce, k svržení reakční vlády a k likvidaci kapitalismu. Byla-li z počátku Mostova kritika vedení německé sociální demokracie oprávněna jistým kolísáním tohoto vedení v otázce strategie a taktiky dělnického hnutí, změnila se jeho kritika postupně v pseudorevoluční anarchistickou „propagandu činu“, taktiku jednostranného spiklectví, frazérství, individuálního teroru.³⁶ Byla proto Marxem a Engelsem odsouzena jako škodlivá anarchistická „revoluční fráze“.³⁷

Mostova radikálně anarchistická propaganda a taktika nenalezla v řadách poměrně vyspělého a dobře organizovaného dělnického hnutí v Německu většího ohlasu. Padla však na úrodnější půdu v řadách méně zkušeného a uvědomělého dělnictva sociálně a hospodářsky zaostalejšího Rakouska. Tam jí podlehla nejdříve valná část sociálně demokratického dělnictva ve Vídni a v zemích alpských a později i značná část dělnictva v českých zemích, hlavně v severních Čechách, na severní Moravě a v některých jiných průmyslových oblastech, vesměs tam, kde pro to byly vytvořeny hospodářským vývojem, rozkladem maloburžoasie, úpadkem domácí malovýroby a silným nahromaděním proletariátu vhodné sociální, politické a ideologické předpoklady. Mezi stoupenci radikální propagandy a přívrženci dosavadní taktiky, respektive taktiky vedení německé sociální demokracie v Rakousku a českých zemích vznikaly spory, které vyvrcholily v polovině osmdesátých let rozkolem na umírněné a radikály.

Kromě Mostovy radikálně anarchistické propagandy, která byla šířena v českém a rakouském dělnickém hnutí nejen domácími stoupenci Mostovými, radikály a anarchisty, nýbrž i zahraničními skupinami českých a rakouských dělníků v emigraci ve Švýcarsku, Paříži, Londýně a USA, spolupracujícími úzce s dělníky jiných národností podobného smýšlení, přispěl k rozšíření radikální taktiky mezi českým dělnictvem v osmdesátých letech minulého století nepochybně také ohlas sociálně revolučního hnutí narodnického v Rusku. Důkazem toho je zejména soustavné sledování činnosti dělnického a narodnického hnutí v Rusku v dělnických časopisech radikálního i umírněného směru v českých zemích i ohlas některých událostí v Rusku, jako na př. atentátu na cara Alexandra II. r. 1881, které prozrazují velké sympatie našeho dělnictva k dělnickému a revolučnímu hnutí ruskému.³⁸ Působila-li však

Mostova radikálně anarchistická propaganda na dělnické hnutí v českých zemích a přispěla-li ke vzniku rozkolu na umírněné a radikály po stránce politickopraktické i ideologické vnášením prvků anarchistické ideologie do našeho dělnického hnutí, působilo ruské narodnické hnutí, odmyslíme-li si některé prvky bakuninismu a taktiky individuálního teroru v Mostově propagandě činu, na naše dělnické hnutí hlavně svým příkladem.³⁹ Proto vliv narodnictví v českém dělnickém hnutí nebyl zdaleka tak silný jako propagandy Mostovy, která se kryla zčásti marxistickou frazeologií, ani tak škodlivý jako byl v dělnickém hnutí ruském nebo polském, které bylo ve svých počátcích zasaženo i narodnickou ideologií. To byly ideologické příčiny a mezinárodní souvislosti vzniku dělnického hnutí na umírněné a radikály.

*

Tím jsme v hrubých rysech vyčerpali otázku přičin rozkolu dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály. Ukázali jsme ve svém příspěvku, že rozkol dělnického hnutí v českých zemích nebyl náhodný ani vyvolán jen osobními rozpory nebo vnějšími činiteli, že nebyl ani pouze „národních“ záležitostí českého dělnického hnutí, nýbrž že byl procesem zákonitým, souvisícím s vývojem rakouského a mezinárodního dělnického hnutí a vyvolaným objektivními i subjektivními příčinami, zejména však: 1. objektivní hospodářskospolečenskou situací v Rakousku a v českých zemích zvláště silným rozkladem a proletarisací maloburžoasních vrstev ve městech a na vesnici v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století, růstem a zvýšeným vykořisťováním proletariátu; 2. samým stavem a rozvojem dělnického hnutí, obzvláště jeho růstem a přes značný organizační, politický a ideologický vzestup dělnického hnutí v českých zemích v sedmdesátých letech minulého století ještě poměrně nízkým stupněm organizovanosti a ideologické vyspělosti masy proletariátu; 3. změněnou politickou situací v Rakousku, zejména nástupem reakční vlády Taaffovy, novou taktikou vlády a vládnoucích tříd v Rakousku vůči dělnickému hnutí, vyznačující se zotřesenou politickou persekucí a prováděním t. zv. „sociálních reforem“; 4. působením radikálně anarchistické propagandy Mostovy a ohlasem sociálně revolučního narodnického hnutí v Rusku a vůbec oživením anarchistických a oportunistických tendencí v mezinárodním dělnickém hnutí po zániku I. internacionály.

Jsme si přitom vědomi toho, že by bylo ještě třeba tyto hlavní příčiny rozkolu ještě hlouběji rozebrat, odlišit přímé od vlastních, vedlejší od základních, konkrétně prozkoumat účinky a působení toho kterého objektivního i subjektivního faktoru. To však bude podle našeho názoru možno a nutno učinit při konkrétním zpracování a rozboru otázky vzniku a vývoje rozkolu dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály, k jehož analýze jsme, jak doufáme, tímto příspěvkem do jisté míry připravili půdu.

PŘÍLOHA

Tabulka I⁴⁰

Vzrůst počtu obyvatelstva a hustoty osídlení v českých zemích a v Rakousku v letech 1869–1890

	Počet obyvatelstva			Hustota na 1 km ²		
	1869	1880	1890	1869	1880	1890
Čechy	5 140 544	5 560 819	5 843 094	98	107	113
Morava	2 017 274	2 153 407	2 276 870	90	97	102
Slezsko	513 352	565 475	605 649	110	109	118
Rakousko	20 671 170	22 144 244	23 895 413	67	74	80

Tabulka II⁴¹

Poměrný počet obyvatelstva v českých zemích a v Rakousku zaměstnaného v zemědělství, průmyslu, obchodu a dopravě včetně příslušníků v letech 1880–1890

	Na 100 obyvatel připadalo					
	r. 1880 obyvatel včetně příslušníků zaměstnaných v			r. 1890 obyvatel včetně příslušníků zaměstnaných v		
	zemědělství a lesnictví	průmyslu	obchodě a dopravě	zemědělství a lesnictví	průmyslu	obchodě a dopravě
Čechy	40,87	35,38	6,80	40,65	40,14	8,88
Morava	48,46	28,21	4,94	50,02	33,04	6,84
Slezsko	47,36	35,25	4,65	41,25	42,12	6,66
Rakousko	55,09	22,78	6,48	55,88	25,76	8,85

Tabulka III⁴²

Počet samostatných zemědělců v českých zemích a v Rakousku v porovnání s počtem obyvatelstva v letech 1869–1890

	Na 10 000 obyvatel připadalo samostatných zemědělců		
	1869	1890	±
Čechy	540	504	- 36
Morava	632	675	+ 43
Slezsko	674	500	- 174
Rakousko	916	847	- 69

Tabulka IV⁴³

Počet živností ve Slezsku v letech 1870–1895

Rok	Počet živností	Počet samost. obchodníků dělníků a živnostníků	Kumulativních živností
1870	19 704	(19 138)	(566)
1875	19 479	18 655	842
1880	21 586	18 133	3 453
1885	23 486	19 336	4 149
1890	21 527	20 192	1 335
1890	21 787	20 491	1 296

Tabulka V⁴⁴

Přehled zdaněných živností v obvodu OŽK Brno v letech 1851–1897

Rok	Průmyslové živností	Obchodní živností	Hostinské a výčepní živností	Počet všech živností
1851	28 293	7 493	2965	38 751
1860	31 899	14 300	4383	50 582
1870	27 273	12 619	7014	46 906
1880	22 955	12 082	6931	41 968
1885	23 756	12 907	6390	43 062
1890	24 985	14 010	5878	44 873
1897	25 970	15 737	5598	47 305

Tabulka VII⁴⁶

Podíl živností na celkovém počtu obyvatelstva a celkovém počtu živností v obvodu OŽK Brno v letech 1851–1897

Rok	Na 1000 obyvatel připadalo zdaněných živností				Na 1000 zdaněných živností připadalo živností			
	prům. ž.	obch. ž.	výč. ž.	celkem	prům. ž.	obch. ž.	výč. ž.	celkem
1851	32	9	3	44,3	730	193	77	1000
1860	33	15	5	53,4	630	283	87	1000
1870	27	12	7	46,5	581	269	150	1000
1880	21	11	6	38,6	547	288	165	1000
1885	21	12	6	38,5	551	300	149	1000
1890	22	12	5	39,1	549	333	118	1000
1897	22	13	5	39,8	568	283	149	1000

Tabulka VIII⁴⁷

Počet dělnictva v hlavních odvětvích továrního průmyslu v obvodu OŽK Brno a Opava v letech 1870–1895

Rok	OŽK Opava*	OŽK Brno**
1870		65 589
1875		51 307
1880	48 556	112 695
1885	56 812	49 085
1890	63 179	68 628
1895	63 560	

Tabulka V 165

Počet zřetěněných průmyslových živnostenských podniků v obvodu OŽK Brno v letech 1851-1897

T ř í d ě

Rok	T ř í d ě																	Celkem
	I	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII		
1851																	29 532	
1860	6																29 602	
1870																	27 494	
1880																	22 907	
1885																	23 894	
1890																	24 910	
1897	22																25 966	

P o z n á m k y

¹ Srov. *L. Brügel*, *Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie*, II. díl, Wien 1922, str. 200, *J. Hannak*, *Im Sturm eines Jahrhunderts, Eine volkstümliche Geschichte der Sozialistischen Partei Österreichs*, Wien 1952, str. 30—31, *F. Gestrin*, *Prvi koraki delavskega gibanja in odmevi Pariške komune na Slovenskem*, *Socialistična misel I*, 1952 až 1953, str. 296—301.

² Srov. některé typické doklady: Podle *Tobolky* „vládní opatření, která v Německu byla učiněna proti snahám sociální demokracie, rozštěpila stranu sociálně demokratickou ve dva proudy: umírněný... a radikální...“ Srov. *Zd. Tobolka*, *Dějiny československé sociální demokracie od jejich počátků až po sjezd hainfeldský*, *Sborník věnovaný dějinám dělnického hnutí a socialismu*, sv. II, str. 11. Na jiném místě přisuzuje stejnou úlohu radikálně anarchistické propagandě Mostově. Srov. tamtéž, str. 13 n. *Brügel* opět praví: „Die Ursachen der Zerfahrenheit und schließlich der folgenden Spaltung waren mannigfach; sie lagen sowohl in programmatischen Anschauungen als auch in den leitenden Personen der Arbeiterbewegung.“ Srov. *L. Brügel*, *Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie III*, Wien 1922, str. 61. *Volf* pokládá za příčinu rozkolu rovněž taktiku individuálního teroru a persekuci dělnického hnutí Taaffovou vládou. Srov. *M. Volf*, *Naše dělnické hnutí v minulosti*, Praha 1946, str. 122. S podobným výkladem se setkáváme i v ostatní buržoasní literatuře, částečně i v literatuře marxistické.

³ *K. Marx—B. Engels*, *Vybrané dopisy*, Praha 1952, str. 323.

⁴ *A. Pannekoek*, *Die taktischen Differenzen in der Arbeiterbewegung*, Hamburg 1909. *Lenin* vo svém pojednání některé závěry Pannekoekovy přijímá, jiné jako oportunistické odmítá.

⁵ *V. I. Lenin*, *Sočinenija*, t. 16, 4. izd., OGIZ 1948, str. 317.

⁶ *Tamtéž*, str. 317—320.

⁷ Srov. *J. Purš*, *Použití parních strojů v průmyslu v českých zemích v období do nástupu imperialismu*, ČSČH III, 1955, str. 254—255 a *Zd. Indra*, *Průmyslové monopoly v Rakousku-Uhersku*, ČSČH IV, 1956, str. 231 n. Oba kladou počátky monopolisace kapitálu zhruba do osmdesátých let. Purš je vyvozuje již z překonání krise a deprese sedmdesátých let minulého století, Jindra až z překonání krise osmdesátých let.

⁸ Srov. *J. Purš*, cit. studie, ČSČH III, 1955, str. 256 a zprávu *J. Mésároše o práci V. Sándora*, *Nagyipari fejlődés magyarországon 1867—1900 (Vývoj velkého průmyslu v Uhrách 1867—1900)*, Budapest 1954, v *Historickém časopise SAV III*, 1955, str. 479—481.

⁹ Srov. Přílohu tab. I. České země měly r. 1880 po Terstu a Dolních Rakousích největší hustotu obyvatelstva v celém Rakousku. V letech 1869—1880 měly největší přírůstek obyvatelstva v Rakousku vůbec a v letech 1880—1890 následovaly v něm po Dalmácii, Bukovině, Halíči, Istrii a Gorici. Srov. *Österr. Statistik*, XXXII. Bd., Wien 1892, 1. Heft. Die summarischen Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1890, str. VII.

¹⁰ Srov. Příloha, tab. II. Za příslušníky se počítají podle rakouské statistiky příslušníci rodiny bez vlastního povolání a domácí nebo osobní sloužící. Kromě Terstu a okolí bylo podle sčítání lidu z r. 1890 na základě hlavních odvětví povolání v Rakousku jen 5 zemí, v nichž náležela svým zaměstnáním již jen polovina obyvatel k zemědělství a lesnictví. Byly to: Dolní Rakousko, Salcbursko, Vorarlbersko, Čechy a Slezsko. Mezi nimi byly tedy 2 české země. Morava se blížila k této hranici. Ve všech ostatních zemích v Rakousku byla většina obyvatel zaměstnána ještě v zemědělství. Srov. *Österr. Statistik*, XXXIII. Bd., Wien 1894. *Berufstatistik nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dezember 1890*, 1. Heft. Analytische Bearbeitung und Reichsübersicht, str. IX. O tom, že tendence přesunu obyvatelstva ze zemědělství do průmyslu a ostatních odvětví povolání projevovala se již r. 1880 srov. *Österr. Statistik*, V. Bd., 3. Heft. *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1880 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern in analytischer Bearbeitung*. Wien 1884, str. LXIV.

¹¹ Ve středních Čechách, jejichž průmyslová oblast se rozkládala kolem Prahy a odtud na západ přes Kladno až k Plzni, byla více než polovina obyvatel zaměstnána v průmyslu v Praze a okresním hejtmánství Smíchov. V politických okresech Král. Vinohrady, Karlín, Slaný, Příbram, Hořovice, Plzeň a Stříbro bylo obyvatelstvo zaměstnané v průmyslu nejsilnější složkou obyvatelstva. Patřilo k němu 40—50% obyvatelstva těchto okresů. Ještě větší procento obyvatelstva bylo zaměstnáno v průmyslu v severních Čechách, jejichž průmyslová oblast se táhla podél Krušných hor a Krkonoš od západu na východ. Tu bylo 20 okresů, kde byla více než jedna polovina obyvatel zaměstnána v průmyslu. Mezi nimi byly nejprůmyslovější okresy z celého Rakouska, nepočítajíc v to městská průmyslová střediska jako byla Vídeň, Praha, Brno, Liberec a pod. Byl to ku příkladu

okres Rumburk s 80,52 %, Šluknov 78,60 %, Jablonec 76,20 %, Aš 76,17 %, Liberec (okolí) 73,92 % obyvatel zaměstnaných v průmyslové výrobě. Na Moravě byl průmysl rozdělen přibližně stejně v obvodu OŽK Olomouc (34,5 % obyvatel v průmyslu) a OŽK Brno (31,8 % obyvatel v průmyslu). Srov. cit. rak. statistika, sv. XXXIII, 1. seš., str. XI.

¹² Srov. pozn. č. 10 a tab. II v příloze.

¹³ V českých zemích to byly ku příkladu jižní Čechy, převážná část Českomoravské vysočiny, jižní a jihovýchodní Morava, Valašsko a pod. Srov. o tom, jakož i o přesunu obyvatel z venkova do měst a ze zemědělství do průmyslu práci J. Pohla, Vylidňování venkova v Čechách v období 1850—1930, Praha (1933) a studii J. Kabrády, Vývoj populačních poměrů na Moravě v letech 1850—1921, VCAZ X, 1934, str. 201—205.

¹⁴ Srov. V. I. Lenin: „Ve svém rozvoji zaostalé nebo zaostávající ekonomické vztahy vedou neustále k tomu, že se objevují takoví stoupenci dělnického hnutí, kteří si osvojují jen některé stránky marxismu, jen dílčí části nového světového názoru nebo dílčí hesla, požadavky, nejsouce s to úplně se servat se všemi tradicemi buržoasního světového názoru...“ V. I. Lenin, Sočinenija, t. 16, 4. izd., OGIZ 1948, str. 318.

¹⁵ Rakouská statistika totiž při sčítání lidu podle sociálního rozvrstvení nepřihlíží k velikosti podniků samostatných podnikatelů, jejich kapitálovému a materiálnímu vybavení, počtu zaměstnanců a vychází kromě toho při sčítání r. 1869, 1880 a 1890 z rozdílných klasifikačních hledisek, která znemožňují spolehlivé srovnání údajů sčítání zejména z let 1869—1880 a pak 1880—1890. Naproti tomu je s jistou pravděpodobností možno srovnávat údaje z r. 1869 a 1890, což umožňuje v některých případech, jak bude v textu uvedeno, sledovat určité tendence v třídním vývoji obyvatelstva. Srov. cit. rak. statistiku, sv. XXXIII, 1. seš., str. IX.

¹⁶ Srov. J. Purš, cit. studie, ČSČH III, 1955, str. 259—262 a J. Krížek, Krise cukrovarnictví v českých zemích v osmdesátých letech minulého století a její význam pro vzrůst rolnického hnutí, ČSČH IV, 1956, str. 280—285.

¹⁷ Srov. Příloha, tab. III a cit. rak. statistika, sv. XXXIII, 1. seš., str. LXXIV.

¹⁸ V souhrnné zprávě o výsledcích sčítání lidu podle povolání píše: „Nur in Krain, Mähren, Galizien und der Bukowina hat die Vermehrung der Landwirte jene der ortsanswesenden Bevölkerung überflügelt. In den anderen Ländern, in welchen die selbständigen Landwirte zugenommen haben, nämlich in Salzburg, Kärnten, Istrien, Böhmen und Dalmatien, ist die ortsanswesende Bevölkerung doch erheblich rascher gewachsen, so daß sich für dieselben, sowie für den Staat im ganzen ein Rückgang in der Vertretung der selbständigen Landwirte unter der ortsanswesenden Bevölkerung ergibt. *Es liegt nahe genug, diese Bewegung mit jenen Veränderungen der ländlichen Besitz- und Betriebsverhältnisse in Zusammenhang zu bringen, welche die neuere agrarische Entwicklung charakterisieren: mit der Aufsaugung des kleinen Grundbesitzes durch den größeren.* Mit dieser Auffassung stimmt es überein, daß in den Ländern, wo auch die entgegengesetzte Tendenz besteht, ja sogar die Gefahr einer zu weit gehenden Zersplitterung des Grundbesitzes droht: in Galizien und Bukowina (a v přiměřené míře to platí také o Moravě — pozn. F. J.), die relative Häufigkeit der selbständigen Landwirte nicht ab- sondern zugenommen hat.“ Text podírl F. J. Cit. rak. statistika, sv. XXXIII, 1. seš., str. LXXV.

¹⁹ Tamtéž, str. LXXV.

²⁰ Podle statistických zpráv OŽK v Opavě z let 1870—1895 činil r. 1870 počet samostatných obchodníků a živnostníků v obvodu OŽK Opava 19 138 a počet všech živností 19 704. Od r. 1870 do r. 1880 poklesl počet samostatných obchodníků a živnostníků z 19 138 na 18 133. Počet všech živností se snížil od r. 1870 do r. 1875 z 19 704 na 19 479. V následující době se počet samostatných obchodníků a živnostníků postupně zvyšoval až na 20 491 r. 1895. Počet živností stoupl do r. 1885 na 23 486, pak však znovu poklesl na 21 527 r. 1890 a do r. 1895 se opět zvýšil na 21 787. Srov. Příloha, tab. IV. — Podle statistických zpráv OŽK v Brně činil počet všech živností, jež se dělí na průmyslové (výrobní), obchodní a hostinské (včepní), v obvodu OŽK Brno r. 1851 38 751 živností. Do r. 1860 stoupl jejich počet na 50 582. Potom však jejich počet začal klesat na 46 906 r. 1870 a 41 968 r. 1880. Od r. 1880 se celkový počet živností postupně zvyšoval až do r. 1897, kdy dosáhl stavu 47 305, čímž byl překonán stav z r. 1870, ale nebylo dosaženo stavu z r. 1860. Srov. Příloha, tab. V.

²¹ Krásným dokladem jsou ku příkladu projevy na II. všeobecném sjezdu rakouských živnostníků ve Vídni z r. 1882, v nichž se ličí v čerňých barvách nejistý stav živnostenského podnikání a hrozící pohlcení velkým průmyslem a kapitálem. Srov. Der II. allgem. österr. Gewerbetag in Wien am 12., 13. und 14. November 1882. Authentisches stenographisches Protokoll der drei Verhandlungstage.

²² Z celkového počtu 38 751 živností bylo r. 1851 v obvodu OŽK Brno 28 293 prů-

myslových (výrobních) živností. Jejich počet se zvýšil do r. 1860 jen na 31 899 a potom značně klesl na 27 273 r. 1870 a 22 955 r. 1880, kdy se dostal hluboko pod úroveň z r. 1851. Od r. 1880 průmyslových živností opět přibývalo až na 25 970 r. 1897, kdy však nebylo na rozdíl od celkového počtu živností dosaženo ani stavu z r. 1870 ani z r. 1851. To znamená, že úpadek průmyslových (výrobních) živností byl hlubší a trvalejší nežli ostatních. Jeví se to zcela jasně při srovnání průmyslových a ostatních živností. Bylo-li r. 1851 z celkového počtu 38 751 živností 28 293 živností průmyslových, r. 1880 jich bylo z celkového počtu 41 968 živností jen 22 955 a r. 1897 z 47 305 jen 25 970. Silná stagnace se projevila podle zpráv OŽK v Brně v průmyslových živnostech kamenických a keramických, jejichž počet činil r. 1851 934 a r. 1897 935, kožedělných (1851 635 živností, 1897 611 živností), papírenských (1851 122, 1897 131) a chemických (1851 302, 1897 303). Textilní živnosti se lavinovitě rozkládaly. Roku 1851 bylo v obvodu OŽK v Brně 8150 zdaněných textilních živností. Do r. 1880 poklesl jejich počet na 1725! A r. 1897 činil 1059! Srov. Příloha, tab. V—VII.

²³ Srov. Untersuchungen über die Lage des Handwerks in Oesterreich mit besonderer Rücksicht auf eine Konkurrenzfähigkeit gegenüber der Großindustrie. Schriften des Vereines für Sozialpolitik. Bd. LXXI, Leipzig 1896. Einleitung, str. XVII—XXIX a příslušné kapitoly, v nichž se pojednává na příklad o konfekční výrobě na Prostějovsku, zámečnickém řemesle v Brně, rukavičkářském řemesle v Praze atd.

²⁴ Srov. Statistische Arbeiten der Brünnner Handels- und Gewerbekammer. Brünn 1897. Einleitung, str. XI—XV a tabulky na str. XVII—XX.

²⁵ Při zjišťování počtu průmyslového dělnictva v této době setkáváme se s velkými potížemi. Rakouská úřední statistika není v tomto směru spolehlivá. Nelze ani použít statistických údajů pětiletých zpráv rakouského ministerstva obchodu o vývoji průmyslu v letech 1880 až 1890 (Nachrichten über Industrie, Handel u. Verkehr, Bd. XXVIII, Wien 1884; Bd. XXXVIII, Wien 1889 a Bd. LIV, Wien 1894), jichž použil k sestavení svých tabulek XVIII—XXIII J. Purš v cit. studii, ČSCH III, 1955, str. 268—278, a to z toho důvodu, že údaje o počtu strojů, dělnictva z let 1880, 1885 a 1890 v průmyslové výrobě českých zemí vycházejí z různých statistických předpokladů a jsou vývojově nerosovatelné. Srov. tamtéž, pozn. k tab. XVIII, XX a XXII, str. 265 až 266. Proto jsme se pokusili sestavit statistiku podle údajů obchodní a živnostenské komory v Opavě a v Brně z let 1880—1895, i když jsme si vědomi, že neobráží skutečný stav jednak proto, že zachycuje jen některé kategorie dělnictva, jednak proto, že údaje začínají pokrisovým r. 1880, kdy lze předpokládati jistou nezaměstnanost. Než i tak zjištěná čísla mohou sloužit jako doklad vývojové tendence v počtu a zaměstnání průmyslového dělnictva daných oblastí. Srov. Příloha, tab. VIII.

²⁶ O postavení dělnictva v sedmdesátých letech minulého století srov. A. Bráf, Studien über die nordböhmisches Arbeiterverhältnisse, Prag 1881, v osmdesátých letech minulého století studii dr. J. Singera, Untersuchungen über die sozialen Zustände in den Fabriksbezirken des nordöstlichen Böhmens, Leipzig 1885. Hlavně na základě těchto dvou prací zpracoval své kapitoly o postavení dělnictva Zd. Solle v práci Ke vzniku první dělnické strany v naší zemi, Praha 1953. Četné doklady o hospodářských, sociálních a kulturních poměrech dělnictva a formách jejich vykořisťování v osmdesátých letech minulého století přinášejí také zprávy živnostenských inspektorů, které vycházely pravidelně od r. 1884. Srov. Bericht der k. k. Gewerbe-Inspektoren über ihre Amstätigkeit in den Jahren 1884—1889 a d., Wien 1885—1889 a d.

²⁷ V. I. Lenin, Sočinenija, t. 16, 4. vyd., OGIZ 1948, str. 318.

²⁸ Srov. Z dějin dělnického hnutí na Brněnsku, Krajské nakladatelství Brno (1956), str. 70—71.

²⁹ Srov. Zd. Tobolka, Dějiny československé sociální demokracie od jejich počátků až po sjezd hainfeldský, Sborník věnovaný dějinám dělnického hnutí a socialismu, sv. I, str. 41 a sv. II, str. 8.

³⁰ Srov. V. I. Lenin, Spisy, sv. 4, Praha 1953, str. 381.

³¹ I. Dubský, K problematice pronikání marxismu do našich zemí. Filosofický časopis č. 6, 1956, str. 811—842.

³² Tamtéž, str. 818—823. Je možno souhlasit s autorem, že příčinou deformace pronikání marxismu do čes. zemí byl nedostatek revoluční inteligence. Není však přesvědčivý alespoň pro počátky pronikání marxismu druhý hlavní důvod, který se pro to uvádí, totiž vzdálenost českých zemí od centra klasického marxismu, za něž počítá Německo a Rusko. Vždyť české země přímo sousedily s Německem, které si v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století udrželo v mezinárodním dělnickém hnutí i po stránce theoretické ještě významné postavení.

³³ Tamtéž.

³⁴ V. I. Lenin, Sočinenija, t. 16, 4. izd., OGIZ 1948, str. 320.

³⁵ Srov. Sozialismus und Anarchismus in Europa und Nordamerika während der Jahre 1883—1886. Nach amtlichen Quellen. Berlin 1887.

³⁶ Srov. Franz Mehring, Geschichte der deutschen Sozialdemokratie II, Stuttgart 1898, str. 408 n.

³⁷ Srov. Marx—Engels—Lenin—Stalin, Zur deutschen Geschichte, Bd. II, 2, Berlin 1954, str. 1029 a K. Marx—B. Engels, Vybrané spisy, Praha 1952, str. 331—332.

³⁸ Srov. Zdeněk Šolle, Ke vzniku první dělnické strany v naší zemi, Praha 1953, str. 98—99 a Vl. Štastný, Ohlas ruského revolučního hnutí v dělnictvu na Moravě koncem 19. stol., ČMM 74, 1955, str. 138—146.

³⁹ Snad k tomu přispělo již rozlišování mezi vlastními narodniky, t. zv. nihilisty, a socialisty v revolučním hnutí ruském, jež se jeví ve zprávách některých dělnických časopisů a v některých článcích českých průkopníků socialismu. Srov. cit. článek Štastného. práci Zdeněk Šolleho, Ke vzniku první dělnické strany v naší zemi, Praha 1953, str. 130 a příspěvek J. Vávry, První ruská revoluce a české pokrokové rusofilství, Sovětská historie V, 1955, str. 832.

⁴⁰ Tab. I sestavena podle údajů v Österr. Statistik, Bd. XXXII, Wien 1892, 1. Heft. Die summarischen Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1890, str. III.

⁴¹ Tab. II sestavena z cit. rak. statistiky, sv. XXXIII, 1. seš., str. IX, tab. VII.

⁴² Tab. III sestavena z cit. rak. statistiky, sv. XXXIII, 1. seš., str. LXXIV.

⁴³ Tab. IV sestavena na základě zpráv OŽK Opava z let 1870—1895: Statistischer Bericht über die Industrie Schlesiens im Jahre 1870, 1875, 1880—1881, Statistischer Bericht über die industriellen und gewerblichen Verhältnisse Schlesiens im Jahre 1885 a Statistischer Bericht über die volkswirtschaftlichen Verhältnisse Schlesiens im Jahre 1890 u. 1895. Opava s. d. Údaje o počtu samost. obchodníků a živnostníků a kumulativních živností z r. 1870, jež jsou uvedeny v závorkách, byly vypočteny z detailní zprávy za r. 1870. Ostatní údaje jsou uváděny v příslušných zprávách v detailech i celkových číslech.

⁴⁴ Tab. V je sestavena na základě statistických údajů OŽK v Brně: Statistische Arbeiten der Brünnener Handels- und Gewerbekammer. Brünn 1897, str. XVI.

⁴⁵ Tamtéž, str. XV. Mezi údaji o celkovém počtu průmyslových živnostenských podniků ve zprávě OŽK Brno jsou jisté odchylky. Srov. tab. V a VI. Proč tomu tak je, není uvedeno. Je pravděpodobné, že do statistiky uvedené v tab. VI byly započteny i tovární podniky. Než rozdílů nejsou tak velké, aby z celkového počtu živnostenských průmyslových podniků nemohla být sledována a zjištěna stejná vývojová tendence.

⁴⁶ Tab. VII je sestavena podle údajů OŽK v Brně: Statistische Arbeiten der Brünnener Handels- und Gewerbekammer. Brünn 1897, str. XVII.

⁴⁷ * Přehled o počtu továrního dělnictva v obvodu OŽK Opava byl vypočten podle stat. zprávy OŽK Opava. Za základ výpočtu byly vzaty údaje o počtu dělnictva v jednotlivých odvětvích továrního průmyslu, které jsou tu sumárně za příslušná léta uváděny. Ve výsledných číslech však není zahrnuto hornictví, polygrafický a stavební průmysl, které nebyly ve zprávách počítány. Srov. Statistischer Bericht über die volkswirtschaftlichen Verhältnisse Schlesiens im Jahre 1895. Troppau 1900, str. 217—1009.

** Přehled o počtu dělnictva v hlavních odvětvích továrního průmyslu v obvodu OŽK Brno je vypočten na základě zpráv OŽK Brno z let 1870—1890. Údaje z r. 1880 se vztahují na celou Moravu, protože pětiletá statistická zpráva z r. 1880 byla vydána pro celou Moravu společně s OŽK v Olomouci. Srov. Statistik der Industrie des Bezirkes der Handels- und Gewerbekammer in Brünn im Jahre 1870 u. 1875. Brünn s. d. Statistik der Industrie Mährens. I—II, Brünn 1883. Statistischer Bericht über Industrie und Gewerbe Mährens in den Jahren 1881—1885. Brünn 1887. Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Brünn über die volkswirtschaftlichen Zustände in ihrem Bezirke im Jahre 1890. Brünn 1894.

О ПРИЧИНАХ РАСКОЛА РАБОЧЕГО ДВИЖЕНИЯ В ЧЕШСКИХ ОБЛАСТЯХ (УМЕРЕННЫЕ И РАДИКАЛЫ)

Настоящая статья преследует цель разрешить один из важных и до последнего времени мало исследованных вопросов истории рабочего движения в чешских областях — объяснить причины, по которым рабочее движение в чешских областях раскололось на умеренных и радикалов в 80-ых годах прошлого столетия.

В связи с этим автор задает прежде всего вопрос, был ли этот раскол рабочего

движения в чешских областях явлением случайным или закономерным; далее он исследует, каковы были обстоятельства и причины, вызвавшие этот раскол. На основании разбора экономических, общественных и политических условий в чешских областях и в Австрии а также исследования развития рабочего движения в чешских областях на фоне австрийского и международного рабочего движения в 70—80 гг. прошлого века автор приходит к заключению, что раскол рабочего движения в чешских областях не был случайным, что его надо считать явлением закономерным, обусловленным целым рядом объективных и субъективных факторов, а именно: 1. объективным экономическо-общественным положением в чешских областях и во всей Австрии, особенно сильным разложением слоев мелкой буржуазии в городе и деревне в 70—80 гг. прошлого столетия, ростом и увеличившейся эксплуатацией пролетариата, 2. низкой степенью организованности, политической зрелости и теоретического уровня рабочего движения в чешских областях и беспрепятственным его ростом в 70—80 гг. прошлого века, 3. перемены тактики правительства и правящих кругов в отношении рабочего движения в чешских областях и в Австрии после прихода к власти клерикально-аристократического правительства Тааффа в 1879 г., 4. деятельностью радикально-анархистской пропаганды Моста и отчасти влиянием социально-революционного движения в России на рабочее движение в чешских областях и вообще ожившими анархическими и оппортунистическими тенденциями в международном рабочем движении после распада I интернационала.

Перевела: Е. Пухлякова

ÜBER DIE URSACHEN DER SPALTUNG IN RADIKALE UND GEMÄSSIGTE IN DER ARBEITERBEWEGUNG IN DEN BÖHMISCHEN LÄNDERN

Der vorliegende Aufsatz ist ein Lösungsversuch einer der wichtigen und dennoch wenig erforschten Fragen der Arbeiterbewegung in den böhmischen Ländern sowie eine Klärung der Ursachen, die zur Spaltung der Arbeiterbewegung in Gemäßigte und Radikale in den 80er Jahren des vergangenen Jahrhunderts führten.

Der Autor stellt in diesem Zusammenhang die Frage, ob diese Spaltung in der Arbeiterbewegung einen zufälligen oder einen gesetzmäßigen Vorgang darstellt und erörtert die Umstände und die Ursachen, die dies herbeiführten.

Auf Grund einer genauen Analyse der wirtschaftlichen, gesellschaftlichen und politischen Verhältnisse in den böhmischen Ländern und in Österreich sowie des Studiums über die Entwicklung der Arbeiterbewegung in den böhmischen Ländern unter Berücksichtigung der österreichischen und internationalen Entwicklung in der Arbeiterbewegung der 70er und 80er Jahre des vergangenen Jahrhunderts kommt der Autor zu dem Schluß, daß die Spaltung in der Arbeiterbewegung in den böhmischen Ländern nicht als eine zufällige, sondern eine gesetzmäßige, durch die Reihe von objektiven und subjektiven Faktoren bedingte Erscheinung anzusehen ist. Est sind dies hauptsächlich: 1. Die objektive ökonomisch-gesellschaftliche Lage der böhmischen Länder und ganz Österreichs, besonders der fortschreitende Zersetzungsprozeß in den kleinbürgerlichen Schichten während der 70er und 80er Jahre in Stadt und Land, die zahlenmäßige Zunahme und die erhöhte Ausbeutung des Proletariats. 2. Die relativ niedrige Stufe der organisatorischen Verbindung, der politischen Aufgeschlossenheit und des theoretischen Niveaus der Arbeiterbewegung in den böhmischen Ländern einerseits sowie durch deren unaufhörliches Wachstum in den 70er und 80er Jahren andererseits. 3. Die geänderte Taktik von seiten der Regierung und der regierenden Klassen gegenüber der Arbeiterbewegung nach dem Amtsantritt der klerrikal-aristokratischen Regierung Taaffe im Jahre 1879. 4. Der Einfluß der Mostschen radikal-anarchistischen Propaganda und teilweise der Wiederhall der sozial-revolutionären Bewegung in Rußland, der sich in der böhmischen Arbeiterbewegung bemerkbar macht, und überhaupt die Belebung der anarchistischen und opportunistischen Tendenzen in der internationalen Arbeiterbewegung nach dem Untergang der I. Internationale.

Übersetzt von R. Merta